

Els condemnants

Baltasar
Porcel

Teatre
Principal

Espai de lectura
[Llegir]
a escena

[Llegir] a escena

Del llibre al teatre i vice-versa.

Guia de lectura

Una iniciativa de la Fundació Mallorca Literària i el Teatre Principal de Palma, en el marc del programa Principal Plus.

Coordinació i continguts

Carlota Oliva

Textos

Javier Matesanz

Antoni Planas

Més informació a

www.mallorcaliteraria.cat/llegir

Els condemnats

Teatre

Una adaptació teatral d'una de les primeres obres de Baltasar Porcel. Es tracta d'una obra en clau de thriller durant la nit de Tots Sants a la Mallorca dels anys 60. Les campanes del dia de Tots Sants piquen i piquen tot el dia. Aquesta és la tortura i la premonició d'alguna cosa terrible que han de suportar els membres d'una família obligada a conviure. Un càstig que avui, dia dels morts, arribarà al seu límit. Uns morts que, d'altra banda, potser retornin per recordar quina és la seva condemna. Però no és dels morts que hem de tenir por, sinó dels vius.

Coproducció d'El Somni Produccions i l'Ajuntament d'Andratx.

OCTUBRE

Dijous 29 20 hores

Divendres 30 20 hores

Direcció i adaptació

Sergio Baos

Intèrprets

Catalina Florit

Carlos Llecha

Eva Barceló

Joan Manel Vadell

Xavi Núñez

Escenografia

Joan Porcel

Il·luminació i tècnic en gira

Luis Baró

Producció executiva

El Somni Produccions

Assessorament i agraïment

Marga López

La llibertat d'*Els condemnats*

Els condemnats podria considerar-se com el debut somiat d'un somiador que encara no tenia gaire clars quins eren o havien de ser els seus somnis: Baltasar Porcel. El text fou una rara avis al panorama de les lletres balears, i més encara tenint en compte el teatre costumista de l'època dels 50-60, que ni era ni pretenia ser res més que un mirall escènic de la societat que s'hi reflectia, asseguda a les platees d'aquests vetusts edificis consagrats a la comèdia tradicional "de tota la vida", la que fa riure perquè ens mira i ens mostra. *Els condemnats*, sense abandonar del tot el que podríem dir el context social (el costumisme?), va dir tot allò que no només no deia ningú, sinó que ningú no podia dir.

Era la primera obra publicada pel jove Porcel. Havia fet provatures curtes amb contes i relats amb poc recorregut, però optà pel teatre, al que era afeccionat, i del que fins i tot havia format part activa i amateur en alguns muntatges intrascendents. Esmolà el seu llapis, escollí el dia de Tots Sants com a escenari (no se pot ser més incisivament tradicional en la tria) i començà la seva aventura per un terreny inexplorat que transcendia, de molt, no només els límits andritxols del seu hàbitat existencial, sinó també els de la creació literària insular.

L'obra commocionà el sector cultural illenc des del mateix moment de la seva publicació, que aconseguí guanyar el Premi Ciutat de Palma de Teatre de 1958. La rotunditat del llenguatge, la violència implícita, l'egoisme, l'angoixa que es respirava en aquella història familiar fou un terratrèmol emocional dins la societat mallorquina. No és d'estranyar que guardonada i tot *Els condemnats* s'estrenés abans a València que no a l'Illa. La muntà la companyia Lo rat penat a la capital lleuantina l'any 1961. Una estrena a la que assistí Porcel i començà així a formar part d'un moviment creatiu, inconformista, incòmode, que ja no l'abandonaria, i l'allunyava cada cop més dels seus orígens, dels que ja se sentia prou enfora, tot i no deixar mai de ser un andritxol de cor, això sí. Poc temps després ja s'havia establert a Barcelona i compartia totes aquelles experiències que esdevenen caliu literari amb els que serien durant anys els seus companys de viatge, amb Bartomeu Fiol al capdavant de la llista.

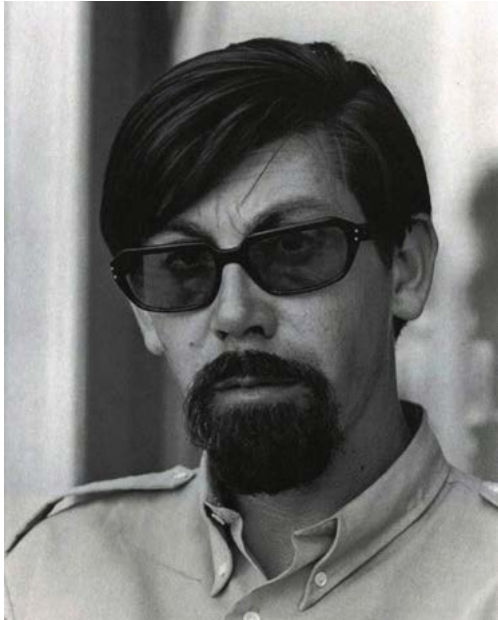
Per completar aquesta carta de presentació d'*Els condemnats* en el seu context no podem obviar l'influència de Llorenç Villalonga, que durant anys exercí de mentor i amic de Porcel. Tal i com comprovam a la correspondència entre aquests dos genis literaris, Villalonga estava entestat a que Porcel guanyés el Ciutat de Palma, fins al punt límit d'oferir-li escriure una obra i presentar-la a nom seu perquè ho guanyàs: per descomptat, Porcel no ho acceptà, per motius obvis, però també perquè el text no li agradava. Aquella peça, *Els camins*, va romandre dins un calaix fins que Baltasar Porcel la va publicar a *Els meus inèdits de Llorenç Villalonga* (1987): ell no era Villalonga, ni ho volia ser. Això sí, fou al primer que li mostrà el manuscrit de *Els condemnats*, i l'autor de *Bearn* en quedà fascinat.

Ben segurament albirà dins d'aquelles pàgines, inaudites en l'època, un Porcel inconformista que anhelava una revolta literària i que, potser sense saber-ho, l'estava encetant un món, el de les lletres catalanes, que li hauria de reservar en el futur molt de protagonisme en moments cabdals de la seva història. I com dèiem, d'això en tingué bastant culpa Llorenç Villalonga, que mai no deixà d'instigar Porcel a escriure, tot i la relació contradictòria que mantingueren al llarg dels anys, sovint enfrontats per conviccions incompatibles.

I és que, des del respecte i la confiança que es professaven mútuament, Porcel arribà a dir de l'autor de *Mort de dama*, posant-li a la seva boca quan el convertí en un personatge de la seva novel·la *El cor del senglar*, que "jo necessito prosperar, i no me'n sortiré si dic el que penso". Una postura inimaginable en l'andritxol, com ja havia demostrat anys abans a *Els condemnats* que, com dèiem al començament, fou probablement el debut somiat d'un somiador compromès amb la realitat. La seva.

L'autor

Baltasar Porcel i Pujol va néixer a Andratx l'any 1937 i morí a Barcelona el 2009. Malgrat que amb només 17 anys es traslladà a Palma, i poc després de publicar els seus primers escrits s'instal·là a Barcelona, el cert és que mai no va deixar del tot enrera la seva terra natal. Els estudis coincideixen a identificar el "mite d'Andratx" i el seu alè mediterrani com a tret distintiu d'algunes de les seves millors obres: *Difunts sota els ametllers en flor* (1970), *Cavalls cap a la fosca* (1975), *El cor del senglar* (2000).

Indiscutiblement, Baltasar Porcel és un dels escriptors més reconeguts de la història moderna de la literatura catalana. Un creador prolífic i de gran versatilitat que, tot i haver obtingut els seus majors èxits en el camp de la novel·la, va cultivar altres gèneres com els contes, els llibres de viatges, la prosa narrativa, els assaigs polítics i històrics, els articles d'opinió o les entrevistes. En el teatre es va donar a conèixer amb la publicació d'*Els condemnats* (1959). Després, incontinuant amb la seva lluita contra el costumisme imperant, encara va escriure, seguint la línia del teatre de l'absurd *La simbomba fosca* (1962); i les farses *El general* (1963-1964), *L'inspector* (1963), aquesta darrera inspirada molt lliurement en el clàssic del dramaturg rus Nikolái Gògol (1809-1852) del mateix títol. Per altra banda, *Èxode* (1961-1962), *Romanç de cec* (1962) i *Història d'una guerra* (1965), són nítidament inspirats en el teatre èpic de Bertolt Brecht: hi trobam una crítica ferotge de la societat burgesa i alhora la reflexió sobre les revoltes col·lectives, les guerres, les revolucions. En 1965 publicà tots aquests textos al volum *Teatre*. No tornà a conrear aquest gènere fins l'any 1981, en què em, amb un estil més poètic, tornà al seu univers narratiu més conegut, Andratx, amb *Els dolços murmuris del mar* (1981).

La seva obra narrativa va estar sempre molt condicionada per les limitacions existencials de la seva llar illenca de la postguerra, que es traduïen en una pobresa gairebé endèmica, en una vida dura i exigent que just premiava l'esforç amb la supervivència, i la manca d'opcions per escapar d'aquest escenari: l'autor havia viscut en uns paratges que podrien haver estat privilegiats, a la vora de la mar i als peus de la Tramuntana, però gairebé es convertien en elements opressors ancorats en un passat que formava part dels seus malsons. D'aquí que bona part de la seva obra, la més destacada, consisteix en part en una recreació mítica d'aquella Mallorca atàvica i esquerpa, que ell retratava amb apassionada tristor, gairebé com un personatge més de les seves tràgiques aventures literàries.

La lluna i el Cala Llamp, *Els escorpins*, *Els argonautes*, *El cor del senglar*, *Arran de mar* i l'assaig *Els xuetes* són algunes de les seves obres cabdals, que no podem deixar d'esmentar. Cal destacar també una llarga llista de guardons, entre ells el Josep Pla, 1969; Prudenci Bertrana, 1975, 1997; Sant Jordi, 1986; Literatura Catalana de la Generalitat de Catalunya de creació literària, 1987; Ramon Llull, 2001; Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, 2007; i Sant Joan, 2008.

Els condemnats de bell nou

Recuperar del passat un text reconegut, ja sigui per la popularitat un temps assolida, o per la seva transcendència ideològica o artística, és sempre un repte amb riscos afegits, ja que no només haurà d'estar a l'alçada de l'original, sinó que haurà d'enfrontar-se a les inevitables comparacions o al debat de la necessitat real o no de rescatar una obra del passat, que ja va fer la feina quan l'havia de fer. *Els condemnats* no és una excepció.

Fou la primera obra teatral escrita per Baltasar Porcel, i també el primer treball que li estrenaren, però encara que parlar de clàssic potser seria un punt massa exagerat, és evident que fou una importantíssima passa endavant per al teatre i la literatura mallorquina. De la mateixa manera que la seva trajectòria posterior col·locà la cultura illenca en el prisma de la intel·lectualitat europea. *Els condemnats* va ser una obra trencadora, atrevida, rotunda, esfereïdora, diferent, que esbucà totes aquelles parets tradicionalistes d'una cultura rànica arrelada a un depriment passat que no feia comptes deixar enrere.

El desè aniversari de la mort de l'escriptor andritxol animà l'any passat l'Ajuntament a assumir aquest risc, i amb la complicitat d'un altre veí amant del teatre, Joan Porcel, al capdavant de El Somni Produccions, decidiren desenterrar aquella primerenca i sacsejadora peça de Porcel, precisament per retre-li homenatge.

L'obra és una tragèdia en dos actes centrada en la història de Simó Gayà, un contrabandista cinic i frustrat que, cansat de viure, pressiona la família perquè el matin. A *Els condemnats*, les campanes repiquen tot el dia de Tots Sants. És aquesta la tortura i la premonició de quelcom terrible que han de suportar els membres de la família protagonista, tancats a casa seva. Estan obligats a con viure, i aquest és un càstig que avui, el dia dedicat als morts, arribarà al seu límit. Uns morts que, d'altra banda, potser tornin per recordar quina és la seva condemna. Encara que no és dels morts dels que hem de tenir por, sinó dels vius.

Aquest fou el material que li arribà a les mans a Sergi Baos, sobre qui va recaure la responsabilitat d'actualitzar la dramaturgia a l'escena actual i de dirigir la nova versió de *Els condemnats*. En bona mesura, la matèria primera hi era hi mantenia plena vigència: no debades havia estat considerada com una peça avançada al seu temps. Així que Baos es posà a fer feina amb una convicció clara que li marcava el camí, i que no era altra que el respecte absolut per l'essència de la lletra de Porcel.

El que si va fer és acurçar-la. Va reduir a quatre els personatges, els membres de la família nuclear del relat, que romanen durant tota l'acció a la sala del casal familiar. Per altra banda, en canvi, també trobam alguns a l'original: en paraules de Baos, "el text em suggeria un ambient bastant gòtic. La claustrofòbia d'aquell espai tancat, la presència fantasmagòrica en boca d'alguns personatges, la foscor i el constant repicar

de campanes. I no em vaig poder resistir a la temptació de potenciar-ho afegint a l'obra un relat d'Anton Txékhov, que comparteix aquesta atmosfera i la fantasmagoria com a element emocional". El relat en qüestió es *Спать хочется* (1888) que traduït literalment del rus vol dir "vull dormir", títol que més o manco es conserva en les versions francesa, alemanya i italiana però que a les traduccions castellana i anglesa es va traduir per *Enemic* i *enemics* respectivament.

Però tot i això, Baos assegura que no s'ha sortit del camí. Que l'existencialisme de l'obra, les idees inconformistes i l'esperit lliure que respira o anhela l'obra és l'autèntic. I que en cap cas no ha intentat introduir cap substrat polític, encara que pugui semblar fàcil establir paral·lelismes entre aquells ambients socialment opressius i claustrofòbics dels anys 50-60 i l'efervescència reaccionaria de la actualitat.

Els condemnats segons Baltasar Porcel

Antoni Planas

Què no sabeu qui som?

Què no coneixeu la meua veu?

Ai, calla! Tens raó, ja fa anys que som mort i ningú no me pot sentir. A vegades no hi pens, en això. Som mort, és cert, som en un altre món, però sovint guait per aquí, a veure què passa.

Que, què hi faig, aquí? He aprofitat que t'han demanat que escriguis un article sobre *Els condemnats* per fer sentir la meua veu a través teu.

Te sembla bé? Gràcies

Què com ho faré? Tu m'ajudaràs, no? Bastarà que escriguis el que jo te dicti. Així talment. Au, venga, escriu, escriu, que jo et dictaré.

Te prometo que, en acabar, partiré allà on hauria de ser i no tornaré.

Què no te faig cap nosa? Què sovint penses en mi? Hahaha!!! Deus ser dels pocs, idò. Però ara tu escriu. Au, escriu, escriu!

Era molt jove, llavors, quan vaig acabar *Els Condemnats*, molt. Vint-i-dos anys, tenia. Jo era un al·lot de poble, andritxol, que volia ser escriptor. Havia escrit uns primers contes en castellà, dolents. Després vaig escriure *Els penjats*, una narració en català, més ambiciosa, millor. I un poc més tard *La lluna feliç*. Són escrits encara insegurs, tot i que ja insinuaven alguns trets de la meua literatura.

Llavors vaig voler confegir la meua primera novel·la. Foren només intents, provatures vanes, no me'n vaig sortir. Fins i tot Llorenç Villalonga me'n va escriure una perquè jo la signàs. M'hi vaig negar. Finalment em vaig decantar pel teatre. I en va sortir *Els condemnats*, doncs jo en aquells anys no sols en llegia molt, de teatre, sinó que també vaig participar com a actor en diversos muntatges a Palma. Sempre feia de *galán* jove.

Vaig començar a escriure *Els condemnats* a Sant Elm, una nit de Tots Sants carregada de pluja, sol amb la meua mare, la cisterna rajant sonora, un llum de petroli sobre la taula... La vaig acabar a Palma. Hi vaig posar la passió, la ràbia, els llampecs visionaris que hi havia dintre meu, que m'havia emmotllat l'existencialisme. És una obra amb influència de la tragèdia grega, de l'existencialisme francès ateu i catòlic, però tot explicat sobre la realitat mallorquina: un poble mariner, una família benestant, un contrabandista... Llorenç Villalonga, amb qui llavors tenia una notable però estranya relació, s'entusiasmà en llegir-la. Sempre va ser un gran defensor d'aquesta peça. Deia que era la millor manera d'evitar que un tipus rebel com jo acabés tirant bombes pel carrer.

Josep Maria Palau i Camps la va corregir i va passar a màquina aquell català infecte amb que jo escrivia aleshores a canvi d'un sopar que mai no li vaig arribar a pagar. Després anava dient que l'havia escrita ell, hahaha!

Els condemnats va causar un fort impacte. El món literari mallorquí no estava acostumat a tanta violència, a tanta duresa, a tant egoisme, a tanta angoixa, a aquell esperit de revolta que impregnava tota l'obra; no estava preparada per aquell cop de puny a l'estómac que vaig voler pegar a una societat provinciana que sentia que m'oprimia.

La peça va guanyar el Premi Ciutat de Palma de Teatre el 1959. Es va publicar a Palma aquell mateix any i es va estrenar a València el 1960, al teatre-estudi Lo Rat Penat, on hi havia gent com Joan Fuster o Eliseu Climent. Per aquella estrena vaig viatjar a València i per primera vegada en la meua vida em vaig sentir escriptor. A Palma no va ser estrenada fins el 1961, al Teatre Sindical per les agrupacions Insular i Atalaya.

Encara record perfectament les paraules que Villalonga va escriure en el pròleg de la primera edició: «És el primer intent i la primera realització de teatre seriós a Mallorca». I afegia:

«És existencialista, però de formulació realista, estructura clàssica, dins la qual es construeix la psicologia dels personatges i les seves relacions, el to i el ritme». Tal vegada era veritat tot allò que deia el Villalonga de l'obra, però jo el que de veritat havia volgut fer era reaccionar contra el teatre costumista mallorquí que en aquells anys ho acaparava tot.

Villalonga va portar l'obra a les Conversaciones Poéticas de Formentor. Això va permetre que gent com Carles Riba la llegís i quedàs meravellat. Però va ser Joan Triadú i la crítica que va fer de l'obra el que realment me canvià la vida, doncs en va permetre sortir de Palma i establir-me per sempre més a Barcelona.

Per aquells anys havia començat una revolta individual que me feia sentir confús: una rígida educació moral i cristiana es mesclava amb el fet de ser de poble, la influència d'una mare amb molta personalitat, moltes lectures... Les meves idees xocaven frontalment amb les de qui fins llavors havien estat els meus referents: Llopart, Vidal, Moyà, etc. M'havia polititzat molt, m'havia escorat cap a l'esquerra, tot i que no era catalanista, mentre ells no estaven gens polititzats i eren catalanistes, però d'una manera tranquil·la. Només m'acompanyà en aquell viatge ideològic el meu amic Bartomeu Fiol.

L'experiència m'agradà i en els anys següents vengueren altres obres de teatre. *La simbomba fosca*, que oscil·la entre la tragèdia i la farsa i que, tal vegada, és l'obra de la que estic més orgullós. El 1963 vaig escriure *El general* i *L'inspector*. Després, *Èxode*, *Història d'una guerra* i *Romanç de cec*, on me vaig endinsar dins del teatre èpic que havia formulat Brecht i que s'estava incorporant a la tradició teatral catalana en aquells anys.

Però, allà acabà tot. Vaig decidir no escriure més teatre. Me vaig adonar que el teatre era un món molt difícil, petit i empenyador. Per què ho dic? Perquè jo sempre he escrit coses que no s'ajusten al formalisme convencional. I en el teatre em passava això. Les meves peces anaven més enllà de coses com el sexe i la violència o del pur entreteniment. Deia el que volia dir i no m'importava massa que les formes d'expressió fossin perfectes. Això en aquell moment era un problema, perquè la literatura catalana ha estat sempre molt formalista. Després hi havia els crítics de premsa, que eren molt xerecs, agres i sempre enrabiats. Eren com moixos vells rebregats. I, per últim, me disgustava el fet que l'autor teatral mai acaba de controlar del tot la seva obra, perquè n'és només una part: hi juguen un paper molt important els actors, el director, etc. I, a més, el teatre a Barcelona no donava per viure. Així que me vaig cansar i ho vaig deixar anar. És

ben cert que escriure teatre sempre té un fet més humà, més realista, més directe, més dialèctic que qualsevol altre gènere, però escriure una novel·la era molt més net. No hi havia intermediaris i era més reconfortant.

També és cert que el 1981 vaig publicar *Els dolços murmuris del mar*. No sé ben bé perquè hi vaig tornar, al teatre. Va ser casualitat. La delegació catalana de Televisión Española em va encarregar una obra en cinc capítols per fer una sèrie. I jo vaig fer una obra de teatre en cinc actes. Allò, després, es va convertir en *Els dolços murmuris del mar*.

Però llavors ja estava aïcat de tot amb la novel·la...

Que, què dius? Què he d'anar acabant, ja?

Collons, però si tot just he començat ara...

Venga, va, deixa'm parlar una estona més... Tenc tantes coses per dir, i no puc xerrar.

Què ja trobarem un altra moment? Idò haurem d'esperar que arribi. Mentre, romandrà aquí on som, callat. Però recordau que vos observ.

Au, adéu!

Paternitats, parentescos i altres curiositats

Diuen que tota obra d'art és un miracle nascut de desenes d'afortunades coincidències, que passen per barrejar el talent de l'artista, desenvolupat en el moment adequat i amb les eines oportunes, just quan els astres s'alineen per concedir l'arribada a bon port de la manifestació artística en qüestió; la qual podria haver acabat a les escombraries de la decepció per una migranya inoportuna, un desamor inesperat (o massa esperat) o qualsevol altre nimietat, que trunqués el procés del que havia de ser una joia i acaba en l'oblit del no res. *Els condemnats*, probablement, va vorejar mil camins que l'haurien portat de cap a enlloc, i en canvi arribà als escenaris. Abans, podria haver estat una obra de Porcel que Porcel no havia escrit, però que Villalonga li volia encolomar perquè el premiessin, de tan segur com estava del talent de l'andritxol.

Aquest la rebutjà, per sort, i escriví la seva, *Els condemnats*, però amb un incipient català que no superava els mínims de la correcció, per la qual cosa li donà a corregir a un consagrat Josep Maria Palau i Camps (1914-1996), pare de l'infal·lible inspector Arbós, però que tan satisfet va quedar de la seva correcció (o potser la considerava reescriptura), que després la reclamava com a seva. Porcel exigí i demostrà la seva paternitat literària, i finalment fou reconegut amb el Ciutat de Palma, que suposem recollí com a pare orgullós de la criatura.

Però Palma li quedà petita de tot d'una, i així un dia va decidir que era impossible encabir dins el seu Andratx natal tots els seus somnis fets de lletres. I partí cap a Barcelona, amb tant d'entusiasme com humilitat, perquè a la carta que li envià al crític Joan Triadú (1921-2010) per demanar feina, no només li agràia la magnífica crítica que aquest li havia dedicat a la seva primera obra estrenada, sinó que li assegurava que sabia i podia fer moltes coses per guanyar-se la vida mentre intentava convertir-se en escriptor. "Tant podia impartir classes de comptabilitat com ara conduir un camió". Tanta de sort que Triadú no tenia contactes al sindicat de mercaderies.

Tornant a terres andritxoles, una darrera curiositat a l'entorn de l'obra i l'autor. El muntatge al que ara assistim és una producció impulsada per l'Ajuntament d'Andratx amb motiu, el passat 2019, del X aniversari de la mort de Baltasar Porcel a Barcelona. Des de l'Ajuntament s'encarregà aquesta tasca a la companyia El Somni Produccions, al capdavant de la qual es troba el prolífic Joan Porcel. Sí, Porcel, com Baltasar: i no és casualitat, sinó que en efecte, andritxol també, és parent llunyà de l'escriptor. Un petit detall que aconseguí quadrar el cercle i fer bona la teoria dels miracles creatius i culturals amb la qual iniciàvem aquest apartat.

Teatre Principal

” Direcció Insular de Cultura
Departament de Cultura,
Patrimoni i Política Lingüística
Consell de Mallorca

Fundació Mallorca
LitcRàriA